

אוויר שאין סופו לנוח

אלעד סעדה

הגמרא' מתלבטת בשאלה:

”בעי רבא: זרק ארנקי בפתח זה ויצא בפתח אחר מהו? אוויר שאין סופו לנוח כמונח דמי או לא?”

כלומר, מה הדין במקרה שאדם זרק ארנק לחצר חבירו בעוצמה רבה כל כך שאינו יכול לנוח בחצירו, האם זכה בו בעל החצר או שמא לא זכה בו ומגביהו יזכה בו? הגמרא מנסה לפשוט את האבעיא ממקרה של מתנה: ”לאו היינו מתניתין ראה אותן רצים... ובעי רבי ירמיה במתנה היאך, וקבלה מיניה רבי אבא בר כהנא, במתנה אף על פי שרץ אחריהן ואין מגיען”.

כלומר, במקרה שאדם שולח מתנה לחצר חבירו, כגון צבי, בעל החצר זוכה בו אף על פי שהצבי דוהר בחצירו ואין שום אפשרות להשיגו.

ואם כן הוא הדין בנידון דידן, בעל החצר יזכה בארנק אף על פי שאין סופו לנוח.

הגמרא דוחה את הניסיון לפשוט: ”אמר ליה מתגלגל קאמרת?! שאני מתגלגל דכמונח דמי”.

במתנה מדובר על 'מתגלגל', כלומר שיש לו חיבור מסוים לקרקע ולכן בעל הקרקע זוכה בו אף על פי שאינו מגיעו, מה שאין כן באוויר שאין סופו לנוח שאין לו שום חיבור לקרקע, לכך לא ניתן לפשוט את האיבעיא, והגמרא נותרת בספק.

רש”י ותוספות חולקים בהבנת המקרה. לשיטת רש”י מדובר כשהבעלים הפקירו את הארנק שזרקו. ועל כך מקשים בתוספות: אם מדובר בהפקר, כיצד הגמרא מביאה ראייה ממתנה, הרי במתנה יש ”דעת אחרת מקנה”, וזו הסיבה שקונה אף על פי שאינו מגיעה, ואילו בהפקר אין דעת אחרת מקנה, ואם כן אין שום יסוד לניסיון הגמרא לפשוט את האיבעיא? ולכך תוספות מעמידין את הגמרא במתנה.

הסבר שיטת רש”י

הרמב”ן והרשב”א מסבירים שרש”י הוכרח לפרש שמדובר בהפקר היות והגמרא בהמשך², שואלת למאן דאמר ”חצרו של אדם קונה לו שלא מדעתו”, מדוע ה'קולט גללים מן האוויר הרי אלו שלו', הרי האוויר צריך לקנות לבעל החצר? ומתריך רבא: ”אוויר שאין סופו לנוח לאו כמונח דמי”. על זה מקשה הגמרא: הרי רבא בעצמו מתקשה בסוגייתנו, לגבי ארנק, מה הדין

1. בבא מציעא יב, א.

2. קב, א.

באוויר שאין סופו לנוח, וכיצד הוא פושט זאת כעת? הגמרא מתרצת "דמיפסק כלי", ובמקרה כזה פשוט שאויר שאין סופו לנוח לאו כמונח דמי.

על פי גמרא זו מסבירים הראשונים את רש"י:

אם נגיד שאצלנו בארנקי, מבעיא לרבא רק במתנה, מה קושית הגמרא? נגיד שדווקא במתנה שיש דעת אחרת מבעיא ליה לרבא, אך בהפקר שאין דעת אחרת פשיטא ליה שאויר שאין סופו לנוח לאו כמונח דמי? ומדוע הגמרא צריכה להדחיק ולתרץ שמדובר בהמשך³ כשמפסיק כלי?

לכן רש"י הוכרח לפרש שהאיבעיא היא בהפקר.

אך עדיין, איך הגמרא משווה זאת לדעת אחרת מקנה? על כך עונים הראשונים שגם הפקר נחשב כדעת אחרת מקנה, היות והבעלים הפקירו (מה שאין כן בסתם הפקר דעלמא, זה איננו נחשב כדעת אחרת מקנה).

הרא"ש⁴ מסביר את האיבעיא הן לגבי מתנה והן לגבי הפקר ולעניין פסק הלכה הוא מחלק בניהן: במתנה, הואיל ויש כאן חזקת מרא קמא (של הזורק) לא תועיל ההחזקה מספק של בעל החצר ומוציאין מידו למרא קמא, אך בהפקר הואיל והזורק הסתלק ממוחזקותו, בעל החצר זוכה היות והוא מוחזק מספק.

לגבי דין זה חולקים עליו הר"ן, הנימוקי יוסף וכן הרמב"ן. לשיטתם, במקרה של הפקר כל הקודם זוכה ומוחזקות מספק אינה מועילה.

לכאורה הר"ן, הרמב"ן והנימוקי יוסף מובנים יותר, שהרי בהפקר אין מרא קמא אלא רק מוחזקות מספק של בעל החצר, ובמקרה כזה מדוע שתפיסה לא תועיל?

בשולחן ערוך⁵ נפסק על פי הרמב"ם שתפיסה מועילה אפילו להוציא ממרא קמא, אך דא עקא שלגבי האבעיא אצלינו השולחן ערוך פוסק⁶, כדעת הרא"ש, שתפיסה לא תועיל במתנה ומוציאין מבעל החצר למרא קמה אף על פי שתפס, וכן מקשה הש"ך⁷ ונשאר בצריך עיון (הש"ך ניסה לתרץ שבסוגיא דידן מדובר שבעל החצר עדיין לא תפס והוא דוחה משום שלא משמע כן מלשון הגמרא: "דקא מוקמינא לה בחזקת מרא קמא").

בקצות החושן⁸ מובא נסיון לתירוץ מתשובות "חכם צבי", שבמתנה, היות ואינה יוצאת מרשות הנותן עד שמגיעה למקבלה, לא תועיל תפיסה, "ולא דמי לשאר ספיקות שבתלמוד", וכך הוא מסביר את פסק השולחן ערוך.

3. שם

4. סימן לב.

5. יו"ד שטו, א.

6. רמג, כד.

7. ס"ק יד.

8. רמג, ס"ק יב.

הקצות דוחה תירוץ זה, היות ומצינו מקומות רבים בשולחן ערוך שנפסק שתפיסה מועילה אף על פי שהחפץ עדיין לא יצא מרשות מרא קמא. כגון בדין האומר "נכסי לפלוני" נוטל כל נכסים⁹, ולגבי ספר תורה ישנו ספק אם הוא מוגדר בתור נכס או לא, בכל אופן אם תפסו, אין מוציאין מידו, הרי שתפיסה מועילה אפילו נגד חזקת מרא קמא.

ותשובת "חכם צבי" לא מובנת.

אחיו של הקצות מסביר בקונטרס הספיקות שלו¹⁰ יסוד בכל הדין של תפיסה בספיקא דדינא וזו לשונו:

"ולי נראה מה שיש לחלק בזה משאר ספיקא דדינא דמהני ביה תפיסה ואף שהראשון תפס בודאי וגם יש לו חזקת מרא קמא, הוא משום דבשאר ספיקא דדינא גם בעוד שלא תפס השני יש לו דהאי דררא דממונא... אבל בהנך... בעוד שלא תפס השני לא היה לו בגוה שום דררא דממונא..."

כלומר, תפיסה מספק מועילה בספיקא דדינא רק במקרה שלתופס יש "דררא דממונא", קשר ממוני מוקדם או ספק ממוני שהיה עוד לפני התפיסה, אך במקרה שלא היה שום קשר בין התופס לממון עד לשעת התפיסה לא תועיל תפיסתו, בספיקא דדינא, להוציא ממרא קמא.

לכן, במקרה שלנו, שזרק ארנקי מפתח זה ויצא מפתח אחר, היות ולתופס מספק לא היה שום קשר ממוני עד לשעת התפיסה, לא תועיל תפיסתו מספק. בניגוד למצב שהיה קשר ממוני מוקדם שאז תפיסה תועיל.

לפי זה מובנת פסיקת השולחן ערוך: במתנה יזכה מרא קמא, שהרי התפיסה מספק של בעל החצר לא הועילה, ובהפקר מוציאין מהתופס לבעל החצר היות ולתופס, בשני המקרים, לא היה שום קשר ממוני עד לתפיסתו.

9. רמח, יא.

10. כלל ה, אות ד.